

kmetske zemlje, nego privođenjem obradi neobrađenih dijelova puste te zauzimanjem ostataka zemlje nakon urbarijalne regulacije. Ovi ostaci nisu odmah postajali alodiji nego su se davali u zakup. Alodiji se ipak nisu do kraja 18. st. proširili niti na cijelu površinu pusta niti na cijelu površinu ostataka zemalja (jer su neke zemlje uzeli kmetovi da ih sami obrađuju).

U zadnjem poglavlju autor uspoređuje bujačko vlastelinstvo s ostalim susjednim vlastelinstvima i nalazi da je svugdje situacija bila otprilike slična, odnosno da je na svim tim vlastelinstvima tlaka bila i prije i neposredno nakon urbarijalne regulacije u dobroj mjeri, oko 20 do 25%, otkupljivana i zamjenjivana novčanom rentom, a da alodijalno privređivanje i povratak na radnu rentu u većoj mjeri počinje tek krajem 18. stoljeća.

Elizabet Takač

LAZAR RAKIĆ, RADIKALNA STRANKA U VOJVODINI, 1902 — 1919

Novi Sad 1983, 226 str.

Nakon knjige *Radikalna stranka u Vojvodini do početka XX veka* koja je izašla 1975. u Novom Sadu, objavio je Lazar Rakić, profesor Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, i njezin nastavak, zapravo drugi dio, iako to u naslovu nije navedeno. Recenzirali su je Slavko Gavrilović i Vasilije Krestić, a uredio Kalman Čehak. Izdavač je Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u svojoj već afirmiranoj seriji monografija kao 22. po redu.

Autor je obje knjige radio na temelju izvorne građe iz naše zemlje i inozemstva. Uzeo je u obzir arhivske materijale iz Arhiva SANU u Beogradu i Sremskim Karlovcima, Arhiva Vojvodine, Arhiva Hrvatske, Istorijskog arhiva iz Zrenjanina, spise srpskih općina iz Novog Sada, Sombora, Vršca, Pančeva i Bečeja, zatim dokumente iz Rukopisnog odeljenja Matice srpske i fondova Vojvođanskog muzeja u Novom Sadu kao i Arhiva vnešnje politiki Rosii iz Moskve i Zemaljskog arhiva iz Budimpešte. Osobito treba istaknuti da je prvi proučio i upotrijebio korespondenciju između srpskih političara toga doba koji su djelovali u Ugarskoj.

Uzeo je u obzir i sve važnije listove i glasila koja su izlazila u Novom Sadu, Beogradu, Zagrebu, Moskvi, a i publicistiku, kao i historiografsku literaturu koja se odnosi na ovu temu. Osim naših koristio se i rezultatima mađarskih historičara.

Rakić je svoju monografiju komponirao u šest poglavlja: I. Opšte karakteristike stranke, II. Odnos prema društveno-političkom poretku, III. U okviru crkveno-narodne autonomije, IV. Radikali prema građanskim strankama, V. Radikali za vreme prvoga svetskog rata i VI. Spajanje s Radikalnom strankom u Srbiji. Na kraju je sažeti zaključak i rezime na engleskom i mađarskom jeziku i registar imena. Na početku je kratka napomena autora u kojoj navodi da je djelo zbog opširnosti materije objavljeno u dvije knjige.

U spomenutim poglavljima pisac daje analizu programa Radikalne stranke, ocjenjuje njezinu djelatnost, organizacijsku strukturu, način financiranja,

unutrašnje odnose, izborne borbe, propagandnu aktivnost i drugo. Sustavno je obrađena djelatnost Radikalne stranke oko narodno-crkvene autonomije od Majskog sabora 1902. do Sabora 1910. godine, ukidanje autonomije i borba za njezino ponovno uvođenje. Isto tako su podrobno obrađeni međustranački odnosi i suradnja s mađarskom Nezavisnom strankom, ali i stajalište prema radničkom pokretu, kao i značajnim zbivanjima onoga doba, npr. odnos prema revoluciji u Rusiji 1905, ujedinjenju naših naroda 1918. godine i drugo.

Vojvođanska Radikalna stranka imala je svoje pristaše i članstvo među Srbima u Hrvatskoj i Sloveniji i izvan Srijema. Zbog toga su se neki njezini skupovi održavali npr. i u Pakracu, Okučanima, Novoj Gradiški, Brodu i Vukovaru. Zato je Rakić jedan odlomak u IV. poglavlju posvetio odnosima između radikala Jaše Tomića i samostalaca koje su vodili Svetozar Pribičević, Bogdan Medaković i Bude Budisavljević (str. 137 — 148). Prvi su imali veći utjecaj među Srbima u Slavoniji i Srijemu, a drugi pak u Lici, Kordunu i Baniji. Uzimajući u obzir navedene činjenice, obje će Rakićeve knjige o djelatnosti Radikalne stranke dobro poslužiti autorima najavljene sinteze povijesti hrvatskog naroda jer donose i nepoznate podatke o radu srpskih stranaka u Hrvatskoj i Slavoniji.

Radikalna stranka u Vojvodini, kao i većina tadašnjih građanskih stranaka, bila je slabo organizirana i imala je labave i povremene veze s članstvom koje su ojačane obično u doba izbora i drugih aktualnih događaja. Struktura njezina vodstva pokazuje da su joj na čelu bili uglavnom advokati, novinari stranačkih glasila i poneki svećenik. Njihova borba za vlast u stranci, kao i za prevlast među srpskim strankama, često je prelazila programatske ciljeve i nacionalne težnje. U toj činjenici krili su se uzroci relativno slabog utjecaja srpskih radikala pa i samostalaca u društveno-političkom životu onoga doba. Rakić analizira uzroke tih suprotnosti i piše: »Po našoj oceni, suština sukoba bila je u činjenici da su dve grupe srpskog građanstva nešto različitog imovnog stanja organizovane u dve političke stranke delovale u dva državopravna područja, ali su obe težile da na zajedničkom polju — narodno-crkvenoj autonomiji — imaju dominantnu ulogu i ostvaruju prevashodno svoje interese i ciljeve, a svako delovanje na ovom polju i cilju zadiralo je u interese druge stranke koja se doživljavala kao direktan suparnik« (148).

U vezi sa stajalištem radikala prema složenom nacionalnom pitanju autor piše: »Borba radikala protiv vladine politike denacionalizacije narodnosti Ugarske bila je opravdana, napredna i na liniji zaštite ugroženih prava svoje i drugih narodnosti. Radikali su bili za ravnopravnost i saradnju svih nacija Ugarske, a u Hrvatskoj za isti odnos Srba i Hrvata (...) U mnogo čemu neumereni, radikali su u međunacionalnim odnosima prekoračavali granicu 'nužne obrane', a isključivost u ovom pogledu vodila ih je u šovinizam« (208).

U nekim drugim pitanjima, poglavito ekonomskim i političkim, Radikalna stranka je imala napredan program i zalagala se za reforme radi uklanjanja proturječnosti i demokratizacije postojećeg poretka, ali je u političkoj praksi često odstupala od proklamiranih načela i ponekad vodila demagošku i oportunističku politiku.

U razdoblju prvoga svjetskog rata Radikalna stranka je bila raspuštena, a njezina štampa obustavljena. Zahvaljujući političkim promjenama u Austro-

-Ugarskoj potkraj rata, obnovila je svoju djelatnost i 1917. dala negativnu ocjenu Majske deklaracije. Iduće godine imali su radikali značajnu ulogu u radu Velike narodne skupštine u Novom Sadu i njezinoj odluci da se Vojvodina sjedinjuje sa Srbijom a zajedno s njom u prvu zajedničku jugoslavensku državu. U novoosnovanoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca vojvođanski radikali su se spojili s istoimenom srbijanskom strankom u zajedničku Radikalnu stranku. Tako je nakon više od tri desetljeća rada nestalo Radikalne stranke Vojvodine kao samostalne političke organizacije.

Na kraju treba dodati da je L. Rakić sa svoje dvije knjige o Radikalnoj stranci u Vojvodini dao prvi cjelovit prikaz djelovanja jedne političke stranke u vojvođanskom prostoru, a, nažalost, malo je zasada takvih cjelovitih monografija o stranačkoj povijesti i u jugoslavenskim razmjerima. Knjiga o Jaši Tomiću, vođi te stranke, koju autor ima u tisku, samo će potvrditi ovu ocjenu.

Dragutin Pavličević

LJUBO BOBAN, HRVATSKA U ARHIVIMA IZBJEGLIČKE VLADE

»Globus«, Zagreb 1986, 515 str.

Nakon knjiga dokumenata jugoslavenskih izbjegličkih vlada 1941—1943 (uredio i uvod napisao B. Krizman) i 1943—1945 (uredio i uvod napisao B. Petranović) te Zbornika dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije tom XIV, knj. 1 (donosi dokumente o četničkom pokretu D. Mihajlovića 1941—1942), ovo je nova knjiga sa sličnom tematikom. Knjiga Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade donosi građu koja se isključivo odnosi na prilike u Hrvatskoj od 1941. do 1943. godine gledane od strane građanskih političara stare Jugoslavije. U knjizi se donose dokumenti koji su pristizali od pojedinaca (informatora) najčešće privatnom inicijativom.

Dokumenti u knjizi su podijeljeni na dva dijela, one koje su upućivali pristalice HSS, odnosno koje su slali informatori koji su bili na platformi politike HSS i klerikalnih krugova. U drugom dijelu knjige nalaze se dokumenti koje su upućivali informatori koji su bili na idejno-političkim pozicijama jugoslovenstva. Za svaku skupinu dokumenata autor je dao uvod i opsežan predgovor kojim čitaoca uvodi u tekst dokumenata.

U pripremanju ove knjige, prema autorovu navođenju, upotrijebljena je građa ovih arhivskih fondova: Arhiv profesora Rudolfa Bičanića, Arhiv Ilije Jukića, Arhiv Jugoslavije, fond Emigrantske vlade, Diplomatski arhiv Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, fond Emigrantske vlade Public Record Office, fond Foreign Officea (Fo 371) i fond Britanskog poslanstva (ambasade) kod jugoslavenske vlade (Fo 536).

U prezentiranju dokumenata autor se služio kronološkim redom unutar spomenutih skupina dokumenata. Prema tome dokumente autor ne niže dosljedno kronološkim redom, već kronologiju primjenjuje unutar metodološkog koncepta po kojem je podijelio provenijenciju izvora.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 19

ZAGREB

1986.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 đin

Izdavanje časopisa sufinansira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja
poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske
pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 19

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

DAMIR AGIČIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
SANJIN BIŠCAN, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. MIROSLAV BRANDT, Ul. socijalističke revolucije 73, Zagreb
mr. NEVEN BUDAK, Filozofski fakultet, Zagreb
IVO FICOVIĆ, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb
KLARA FILIPOVIĆ, Šestinski vijenac 22, Zagreb
dr. TEREZA GANZA-ARAS, Obala socijalističke revolucije 8, Zadar
BORISLAV GRGIN, Baštijanova 54, Zagreb
dr. BOGUMIL HRABAK, Cara Uroša 6a, Beograd
IVAN JURIŠIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
mr. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Filozofski fakultet, Račkog 1, Sarajevo
mr. MARIJAN MATICKA, Filozofski fakultet, Zagreb
ANĐELKO MIJATOVIĆ, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
mr. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu, Zagreb
dr. ILIJA MITIĆ, P. Budmani 18, Dubrovnik
dr. IVAN OČAK, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
KREŠIMIR OREMOVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZVONIMIR PAVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
DUBRAVKA PEIĆ, Muzej Revolucije, Trg žrtava fašizma, Zagreb
mr. MIRJANA POLIĆ-BOBIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb
mr. ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
LJERKA RACKO, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
dr. MIRJANA STRČIĆ, Kumičićeva 42, Rijeka
mr. MLADEN ŠVAB, Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb
ELIZABET TAKAČ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
mr. BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
